

Примуш Роман Борисович кандидат наук державного управління

Prymush Roman Borysovych PhD in Public Administration

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

METHODOLOGICAL ASPECTS OF STATE REGULATION OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

В статті проаналізовано методологічні аспекти державного регулювання забезпечення національної безпеки України на основі понятійного апарату. При цьому визначена сутність категорії державна та національна безпека і теоретичні засади її інституціоналізації в контексті системи безпеки і державного регулювання. Національна безпека представлена як сукупність елементів організаційного, правового, ресурсного та іншого змісту, функціонування яких відзначається триєдністю і направлено на зміцнення державності, формування громадської безпеки та забезпечення сталого розвитку суспільства, а також охоплює комплексне дослідження громадсько-політичних процесів й явищ, що впливають на національну безпеку, структури інституційних взаємодій в її межах, системи національних інтересів і цінностей, що виступають в якості об'єктів захисту.

Ключові слова: державне регулювання, національна безпека, державна безпека.

The article analyzes the methodological aspects of state regulation of national security of Ukraine on the basis of the conceptual questions. This defines the essence of the category of state and national security and the theoretical foundations of its institutionalization in the context of the security system and state regulation. National security is presented as a set of elements of organizational, legal, resource and other content, the functioning of which is characterized by trinity and aimed at strengthening statehood, public security and sustainable development of society, and includes a comprehensive study of socio-political processes and phenomena affecting national security, the structure of institutional interactions within it, the system of national interests and values that act as objects of protection.

Keywords: state regulation, national security, state security.

Постановка проблеми. На початку XXI століття людство дійшло висновку, що немає альтернативи безпечному розвитку народів і сталому функціонуванню держав. У той же час, нові загрози і виклики свідчать, що це

завдання як і раніше вимагає значних зусиль як світової спільноти в цілому, так і кожної нації, кожного народу, держави окремо у вирішенні.

Поняття «безпека» у найбільш загальному вигляді можна визначити як здатність предмета, явища або процесу зберігати свої основні характеристики, параметри, сутність при патогенних факторах, що чинять негативний вплив на ці явища або процеси. Безпека характеризує не стільки стан, скільки властивості предмета, які проявляються у відносинах, зв'язках і взаємодіях з іншими предметами. Рівень та інтенсивність негативного, згубного, руйнівного впливу на предмет, з точки зору збереження його безпеки, мають певні межі допустимості. Їх перевищення в процесі взаємодії може викликати часткову, значну або повну зміну предмета, втрату їм якісних характеристик і властивостей і, на сам кінець, втрату його первісного значення. Тому при розкритті змісту поняття «безпека» особливо важливо визначити деструктивні фактори, що мають раптовий, латентний характер і достатню руйнівну інтенсивність впливу, власне кажучи, які суттєво впливають на реалізацію предметом, явищем чи процесом своєї сутності .

Аналіз останніх публікацій Питання методології формування державного управління у сфері національної безпеки, а також визначення її видів і рівнів у ті чи іншій мірі досліджували [2-5]

Метою статті є проаналізувати методологічні аспекти державного регулювання забезпечення національної безпеки України на основі понятійного апарату.

Виклад основного матеріалу. Крізь призму безпеки «існування людини», а також безпеки тваринного і рослинного світу розкривається безпека життєдіяльності, яка в даний час розвивається здебільшого як навчальна дисципліна для студентів навчальних закладів вищої освіти. Змістовно безпека «існування людини» стосується антропогенних і техногенних впливів на взаємини людини, як біологічної істоти, з навколишнім середовищем і визначає напрямки організації захисту у цій сфері від дії негативних впливів. Даний вид безпеки забезпечується шляхом регулювання різними механізмами поведінки людини з метою збереження її популяції й охорони природного матеріального світу, необхідного для нормальної життєдіяльності.

Державна безпека об'єктивно існує давно, і, як зазначалося вище, вона є похідною діяльності самих органів державної безпеки. Термін «державна безпека», як і термін «національна безпека», запозичений за кордоном. У радянський період національна безпека доктринально не пов'язувалася з іншими видами безпеки (громадською, соціальною тощо) [4]. На перший план поставала державна безпека з метою підкреслення специфіки діяльності органів, що її забезпечують, тобто, по суті, вона представляла собою предмет їх діяльності і тим самим зумовлювала особливі методи і засоби здійснення цієї діяльності. Тому наукові дослідження, пов'язані з проблемами безпеки, в основному проводилися в наукових установах системи органів державної безпеки і були здебільшого секретними. У силу цих причин такі дослідження, як правило, переслідували специфічні корпоративні цілі відомства, що

забезпечував державну безпеку, і безпосередньо залежали від ідеологічних установок, які отримуються цим відомством від вищого партійного керівництва країни, що, безумовно, виключало наукову достовірність і повну об'єктивність їх результатів.

З огляду на суспільно-політичні зміни, що відбулися в Україні за роки незалежності (зміну політичної орієнтації держави на демократичні принципи правління і відкритість суспільства, зміну світоглядних переконань українців, конституційне проголошення людини найбільшою соціальною цінністю, його права і свободи тощо) [98] виникла необхідність більш глибокого дослідження проблем безпеки й особливо опрацювання питань співвідношення безпеки особистості із безпекою суспільства і безпекою держави. У цьому контексті важливим є розгляд безпеки особистості, як основоположної складової тріади об'єктів захисту в системі безпеки, а також визначення понятійного апарату цієї безпеки, систематизації її видів і виділення з них основних, що мають пряме і безпосереднє відношення до безпеки нації і формують спеціальний предмет правоохоронної діяльності щодо її забезпечення.

На підставі аналізу наукових напрацювань у сфері безпеки [2-5] можемо стверджувати, що в суспільно-політичному житті України останніми роками поступово усувається вузький погляд на безпеку як на державну. Її забезпечення перестає бути об'єктом спеціальних або військових заходів. Стверджується розуміння того, що безпека як соціальне явище носить комплексний характер і повинна реалізовуватися одночасно в багатьох сферах: політичній, економічній, соціальній, військовій, науково-технічній, інформаційній, екологічній та інших.

Сучасне вітчизняне уявлення національної безпеки будується не тільки на традиційних аспектах військової (захист від можливої зовнішньої агресії), політичної чи державної (захист існуючого ладу і форми влади) безпеки, а й економічної (створення достатнього для задоволення потреб суспільства рівня економіки), екологічної (захист від природних або антропогенних руйнівних сил і згубних наслідків порушення балансу навколишнього середовища), соціальної та популяційної (пов'язаної з біологічними основами людського організму і соціальними умовами його існування), а також ряду інших видів безпеки. Тим самим науково обґрунтовується введення нової термінології, зокрема терміна «національна безпека» яка найбільш вдало відображає увесь спектр суспільних відносин у даній сфері і має універсальний характер .

Отже, концептуально під національною безпекою України розуміють безпеку її багатонаціонального народу як носія суверенітету й єдиного джерела влади в державі. Тобто цей вид безпеки розглядається як стан захищеності від зовнішніх і внутрішніх загроз особистості, суспільства і держави у всіх сферах життєдіяльності і досягається шляхом проведення єдиної державної політики в цьому напрямку. Причому, як уже зазначалося, у сучасному вітчизняному розумінні словосполучення «національна безпека» використовується, як і в інших цивілізованих країнах, для позначення всього, що відноситься до української держави і її суспільства при рівноправних і суверенних взаєминах із зовнішнім світом. Безпека не є чимось предметним,

матеріальним. Це ідеальна категорія, до якої ми вдаємося для того, щоб охарактеризувати стан об'єктів конкретного світу щодо інших природних або соціальних об'єктів.

Основним критерієм виділення об'єктів, до яких можна застосувати термін «безпека», є відчуття небезпеки, або здатність визначати природні і соціальні явища, які можуть завдати шкоди наразі та (або) в майбутньому. Таким відчуттям небезпеки наділені живі організми, людина та соціальні системи. З цього випливає, що безпека – це стан людини або соціальної системи, що сприяє найбільш повному задоволенню їх життєвих потреб, а також забезпечує їх (людини або соціальної групи) існування і прогресивний розвиток.

Наперед забігаючи відзначимо, що об'єктивна неминучість задоволення життєво важливих потреб і подолання небезпек, обумовлених в тому числі розбіжністю інтересів даного процесу, передбачає необхідність створення системи забезпечення безпеки людини, суспільства і держави. На додаток до природних захисних механізмів окремої людини вона повинна представляти сукупність нормативних актів, організаційно-технічних заходів і відповідних їм сил і засобів (інструментів). Мета даної системи може складатися в мінімізації тих соціально-економічних витрат, які обумовлені об'єктивно існуючими носіями внутрішніх і зовнішніх загроз.

На думку розробників Концепції національної безпеки України, безпека повинна характеризуватися не мірою захищеності від зовнішніх і внутрішніх загроз, а створенням певного рівня умов для гідного існування і прогресивного розвитку кожного громадянина, усіх соціальних груп і інститутів. Створення таких умов і є мета діяльності щодо забезпечення національної безпеки України, яка може бути досягнута шляхом вирішення таких завдань [2]:

- виявлення і стимулювання сприятливих для реалізації національних інтересів тенденцій на міжнародній арені і всередині країни;
- виявлення, попередження й усунення зовнішніх і внутрішніх загроз громадянам і соціальним групам в Україні в цілому;
- захист громадян, соціальних груп і держави від реалізації зовнішніх і внутрішніх загроз.

Запроваджене Законом України «Про національну безпеку України» (2018 р.) [1] визначення нацбезпеки базується на поняттях «інтереси» і «загрози», зміст яких або повністю не розкрито, або проілюстровано не зовсім вдало. Зокрема, із закону випливає, що основними інтересами особистості є права і свободи, а держави – конституційний лад, суверенітет і територіальна цілісність. Більш того, у ньому вказана тотожність інтересів і потреб, з одного боку, а з другого – загроз і небезпек. Насправді ж, перші є похідними від других і в принципі не можуть бути визначені з необхідною для правової практики точністю, оскільки залежать від ряду додаткових факторів. Ці та інші недоліки (ігнорування екологічної небезпеки, спроба представити національну безпеку у вигляді суми вже згаданих різновидів безпеки) не тільки знизили дієвість законодавчих норм, а й стали перешкодою для дослідників, які тільки й могли зважуватися на власні визначення категорій безпеки.

З цього випливає, що система життєво важливих інтересів суспільства включає в себе його матеріальні і духовні цінності, зміцнення демократії, досягнення і підтримку суспільної злагоди, підвищення творчої активності населення і національне духовне відродження. Інтереси ж держави полягають у захисті конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності, установленні політичної стабільності, безумовному виконанні законів і підтримці правопорядку, розвитку міжнародного співробітництва. Інтереси ж особистості полягають у забезпеченні конституційних прав і свобод, підвищенні якості та рівня життя, фізичному, духовному та інтелектуальному розвитку.

Сукупність основних інтересів особистості, суспільства і держави визначає загальнонаціональні інтереси, які, незважаючи на лаконічність законодавчого визначення, можуть слугувати методологічною основою для наукового аналізу й теоретичної розробки системи національної безпеки, її структури, видів і основних напрямків її забезпечення. Оскільки з усіх інтересів саме національні є найбільш загальними, глобальними, що включають у себе більш вузькі інтереси (державні, громадські, етнічні, класові і, нарешті, особистісні), то, кажучи про захист життєво важливих інтересів, найбільш доречно користуватися терміном «національна безпека».

Основними напрямками діяльності держави і суспільства щодо забезпечення національної безпеки України є такі:

- об'єктивний і всебічний аналіз і прогнозування загроз національній безпеці у всіх сферах їх проявів;
- визначення критеріїв національної безпеки і їх порогових значень;
- вироблення комплексу заходів і механізмів забезпечення національної безпеки в області науки, економіки, інформаційних технологій, зовнішньої і внутрішньої політики, військового будівництва, підтримки правопорядку, зміцнення духовного стану суспільства;
- орієнтація всіх інститутів державної влади на запобігання або ослаблення загроз національним інтересам;
- підтримання на необхідному рівні стратегічних і мобілізаційних ресурсів держави.

Діяльність із забезпечення національної безпеки неоднорідна, у ній може бути виділено ряд основних функцій, а саме з:

- виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз життєво важливим інтересам об'єктів безпеки, здійснення комплексу оперативних та довготривалих заходів щодо їх попередження і нейтралізації;
- створення і підтримання в готовності сил та засобів забезпечення безпеки;
- управління силами і засобами забезпечення безпеки в повсякденних умовах і надзвичайних ситуаціях;
- здійснення системи заходів по відновленню нормального функціонування об'єктів безпеки в регіонах, що постраждали в результаті виникнення надзвичайної ситуації;
- участь в заходах щодо забезпечення безпеки за межами України

відповідно до міжнародних договорів та угод, укладених та/або ратифікованих Україною [4, с.89].

При цьому основними принципами забезпечення національної безпеки є такі: законність; централізм; системність; підконтрольність і підзвітність глави держави і вищим органам державної влади; незалежність від політичних структур суспільства; дотримання балансу життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави; взаємна відповідальність особистості, суспільства і держави за забезпечення безпеки; інтеграція з міжнародними системами безпеки.

З метою створення і підтримки необхідного рівня захищеності об'єктів національної безпеки державою мають:

- розроблятися система правових норм, що регулюють відносини у сфері безпеки;
- визначатися основні напрямки діяльності органів державної влади в цій сфері;
- формуватися або оптимізовуватися органи забезпечення такої безпеки;
- створюватися механізми контролю та нагляду за їх діяльністю [5].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Підсумовуючи наведене, можемо з достатнім ступенем впевненості стверджувати про таке: 1) національна безпека, як дефініція, визначається у вітчизняному законодавстві у вигляді трьох базових елементів – «стану захищеності», «національних інтересів» і «загроз національній безпеці»; 2) за цих умов, безперечно, національна безпека може розглядатися як об'єктивно існуюче соціально-політичне явище. Воно відбиває зріз суспільних відносин, що складаються з приводу захисту конституційного ладу України, її суверенітету, територіальної цілісності, національної єдності, економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу, прав і свобод громадян, їх духовності і середовища життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз, але як наукова категорія «національна безпека» є методологічно не розробленою і потребує подальшого дослідження.

Політичний і правовий зміст національної безпеки є похідним від характеру режиму державного правління, оскільки цей соціальний інститут призначений для охорони основних конституційних засад держави від будь-яких протизаконних дій, що здійснюються з метою підриву або зміни цього режиму. Тому сутність, функції та структура національної безпеки в кожній конкретній країні визначаються, насамперед, особливостями її конституційного устрою, політичною й економічною системою, а також місцем на міжнародній арені та роллю у світовій спільноті. Власне кажучи, який у конкретній державі політичний режим, такою й є спрямованість функціонування її системи національної безпеки. Так, у країнах з тоталітарними режимами правління національна безпека майже завжди націлена на суспільство. Механізм її забезпечення є громіздкими, і

представляють собою систему закритого типу. За допомогою численної кількості підрозділів спеціальної охорони і політичного розшуку цей механізм набуває переважно репресивного характеру та реалізується, на жаль, за умови порушенням прав і свобод громадян, ігнорування принципів публічності та гласності, як одних із найважливіших гарантій законності.

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>.
2. Реформа публічного управління в Україні: виклики, стратегії, майбутнє: монографія / [відп. ред. І. А. Грицяк]. – К. : К.І.С., 2009. – 240 с.
3. Семенченко А. І. Стратегічне планування у сфері державного управління національною безпекою : дис... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02 / Семенченко А. І. // НАДУ при Президентові України. – К., 2008. – С. 536.
4. Ситник Г. П. Державне управління національною безпекою України (теорія і практика) : монографія / Г. П. Ситник. – К. : НАДУ, 2004. – 408 с.
5. Ситник Г. П. Державне управління у сфері забезпечення національної безпеки України: теорія і практика : автореф. дис.... д-ра держ. упр. за спец. 25.00.01 – теорія та історія державного управління / Григорій Петрович Ситник ; НАДУ при Президентові України, К., 2004. – 30 с.

References

1. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>.
2. Reforma publiclnoho upravlinnia v Ukraini: vyklyky, stratehii, maibutnie: monohrafiia / [vidp. red. I. A. Hrytsiak]. – K. : K.I.S., 2009. – 240 s.
3. Semenchenko A. I. Stratehichne planuvannia u sferi derzhavnoho upravlinnia natsionalnoiu bezpekoiu : dys... d-ra nauk z derzh. upr.: 25.00.02 / Semenchenko A. I. // NADU pry Prezydentovi Ukrainy. – K., 2008. – S. 536.
4. Sytnyk H. P. Derzhavne upravlinnia natsionalnoiu bezpekoiu Ukrainy (teoriiia i praktyka) : monohrafiia / H. P. Sytnyk. – K. : NADU, 2004. – 408 s.
5. Sytnyk H. P. Derzhavne upravlinnia u sferi zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy: teoriia i praktyka : avtoref. dys.... d-ra derzh. upr. za spets. 25.00.01 – teoriia ta istoriia derzhavnoho upravlinnia / Hryhorii Petrovych Sytnyk ; NADU pry Prezydentovi Ukrainy, K., 2004. – 30 s.